

енергосистему країни, формується децентралізована система енергопостачання.

На сучасному етапі розвитку світової енергетики в умовах ринкової економіки [1; 2] територіальна організація галузі трансформується у напрямку ускладнення, оскільки поряд із централізованою системою організації все більшого розвитку набувають процеси децентралізації, які супроводжуються створенням локальних енергосистем, що базуються на генеруванні електроенергії на малих електростанціях (гідро- або вітрових – потужністю від 0,1 до 30 тис. кВт). Об'єкти малої енергетики як правило не є автономними і входять до складу єдиної енергетичної системи, позитивно впливаючи на стабільність її роботи. Їх призначення – забезпечення електроенергією великої кількості споживачів. Вони функціонують в інших просторових масштабах і умовах, з іншими потужностями та рівнем споживання електроенергії. На фоні централізованої електроенергетики малі форми генерування енергії і її передачі споживачам виконують важливі функції децентралізованої системи організації енергетики, заповнюючи прогалини основного каркасу на територіально-просторовому та функціональному рівні.

Література.

1. *Атаев З.А.* Географические основы локальной энергетики Центрального экономического района России: Монография / Ряз. гос. ун-т им. С.А.Есенина. – Рязань, 2008. – 284 с.
2. *Атаев З.А.* Территориальная организация локальной энергетики Центрального экономического района России: Монография / Ряз. гос. ун-т им. С.А. Есенина. – Рязань, 2006. – 344 с.
3. *Богорад О.Д., Шевелєв О.М., Падалка В.М., Підмогильний В.М.* Регіональна економіка. [Словник-довідник] / О.Д. Богорад. – К.: НДІ соц-екон. проблем міста, 2004. – 346 с.
4. *Яснюк Т.Е., Ведмеденко Р.А.* Особенности территориальной организации топливно-энергетического комплекса Украинской ССР // География и природные ресурсы. – № 2. – Иркутск: «Наука», Сибирское отделение, 1991. – С.148-155.

В.П. Нагірна

ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ АПК ЯК РЕЗУЛЬТАТ РОЗМІЩЕННЯ І ПРОЦЕС УДОСКОНАЛЕННЯ

Територіальна організація агропромислового комплексу (АПК) – одне з головних принципівих понять, в якому закладено суть раціонального розміщення сільськогосподарської діяльності відповідно до сприятливих природних умов та соціально-економічних чинників, а також зосередження обробної промисловості, що переробляє сільськогосподарську продукцію.

Однак у цьому сенсі поняття «розміщення», що традиційно виражало галузеву орієнтацію (у даному випадку сільського господарства і переробної промисловості), вже розглядається значно глибше, тобто як поєднання взаємопов'язаних галузей.

У свій час (у 60-70 рр. ХХ ст.) АПК у суспільно-географічному плані трактувався як форма територіальної організації виробництва і промислового перероблення сировини, як своєрідне виробничо-територіальне утворення, якому притаманна закономірність комплексності. З розвитком сільськогосподарської ланки АПК, що виявлялося в поглибленні спеціалізації, підвищенні територіальної концентрації і ефективності виробництва тих культур, які були основою формування сировинних зон переробних підприємств, створювалися можливості, а згодом виникла об'єктивна необхідність у розвитку обслуговуючих виробництв, що надавали послуги на місці. Це в сучасному розумінні виробнича інфраструктура. Завдяки її розвитку створювалися умови для нарощування і ефективного використання сільськогосподарського потенціалу, а також запобігання витрат суспільного характеру.

Таким чином посилювалися комплексність формування АПК, його економічний смисл. АПК став розглядатися не лише як форма територіальної організації виробництва, а значно ширше – як виробничо-територіальна ланка, в якій взаємопов'язані галузі та види діяльності спрямовані на отримання сільськогосподарської продукції, її перероблення, задоволення споживчого попиту населення. Саме в такому розумінні трактувався АПК у працях відомих економіко-географів-аграрників – Ракітнікова А.Н., Іванова К.І., Мукомеля І.Ф., Паламарчука М.М., Пістуна М.Д., Іванух Р.А., Язиніної Р.О., Балабанова Г.В. та ін.

У сучасному розумінні територіальна організація АПК – це значно ширше поняття, яке тлумачать як взаємодію процесів природокористування, зокрема землекористування, виробництва продукції сільського господарства, її промислового перероблення, виробничої та інформаційної інфраструктури, маркетингу, зовнішньоекономічної діяльності в агропромисловій сфері. Нині АПК поступово трансформується в агропродовольчий ринок (як внутрішній, так і зовнішній) і має значно ширший спектр впливу на діяльність суспільства, перетворюючись із форм територіальної організації виробництва у важливий елемент територіальної структури господарства.

АПК притаманні територіальні закономірності розвитку. Найважливіші з них: 1) перетворення виробництва і перероблення сільськогосподарської продукції й маркетингової діяльності у цілісну виробничо-територіальну систему, окреслену в межах країни, областей, районів або на локальному рівні; 2) підвищення територіальної концентрації сільськогосподарського виробництва у регіонах з найбільш сприятливими природними та економічними умовами.

Наявність центрів локальних систем сільськогосподарського розселення – малих міст, здебільшого райцентрів, селищ, великих сіл, в яких була зосереджена переробна промисловість, посилювало системоформуючу

роль АПК і стимулювало розвиток сільського господарства. Таким чином виникли спеціалізовані райони, зони, ареали, пояси суцільного поширення сільськогосподарських культур – зерна, цукрових буряків, соняшнику, льону, овочів, різних видів продукції тваринництва і відповідно переробних підприємств. Таке зосередження набуває характеру дисперсії, хоча зумовлене зональністю.

Крім ареальних та зональних форм територіальної організації АПК, за умов планово-розподільчої системи господарювання були сформовані інтрозональні приміські АПК. Мета їх – забезпечувати міське населення малотранспортабельною продукцією, зокрема молоком, м'ясом, овочами, фруктами, ягодами тощо. Це було пов'язано, з одного боку, зі стрімким зростанням міського населення, з другого – низьким рівнем товарності виробництва колективних сільськогосподарських підприємств, які були неспроможні задовольнити споживчий попит мешканців міст. Зігравши на той час певну позитивну роль у забезпеченні продовольством великих міст, ця форма територіальної організації АПК втрачає свої позиції. Нині переважна більшість продукції завозиться за рахунок віддалених регіонів зональної спеціалізації сільського господарства та імпорту.

Науково-методичний доробок, створений у свій час економіко-географами з питань територіальної організації АПК, зокрема, визначення його суті як форми територіальної організації виробництва, формування спеціалізованих районів, зон виробництва сільськогосподарської продукції, розроблення методики дослідження АПК різних типів та видів – спеціалізованих, інтегральних, зональних, приміських, виявлення взаємозв'язку між територіальною організацією АПК і раціональним природокористуванням тощо, стали постулатами, не втратили своєї значущості й досі.

Розвиток ринкових відносин вніс корективи у процес територіальної організації АПК. Втрачають свої позиції основні його форми – спеціалізовані райони, зони, що сформувалися на основі особливо сприятливих природних умов та економічних чинників. Це передусім зона цукробурякового виробництва, райони льонарства, розвитку птахівництва, виробництва молочної, м'ясної продукції. Це пов'язано з тим, що не були задіяні належним чином ринкові механізми відбору найпродуктивніших земель для виробництва традиційних економічно ефективних видів продукції, негативно вплинула також ринкова стихія. Не був підтриманий національний товаровиробник, знизилася ефективність виробництва тих сільськогосподарських культур, для яких країна має особливо сприятливі природні умови. Однак це не є протиставленням виявленим закономірностям територіальної організації АПК, а швидше за все зумовлено недоліками перехідного періоду ринкових перетворень, змінами форм господарювання на землі, відсутністю підтримки з боку держави, зниженням конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції на міжнародному ринку тощо.

Світовий досвід високорозвинених країн засвідчує, що дія ринкових механізмів, інтеграція АПК країни у світогосподарські структури не порушують закономірностей територіального поділу праці, територіальної організації сільськогосподарського виробництва, а лише сприяють їх утвердженню завдяки підтримці держави, активізації інвестиційної діяльності, створенню сприятливого макроекономічного середовища.

Вдосконалення територіальної організації АПК, відновлення та поглиблення таких форм територіальної організації АПК, як спеціалізовані райони і зони дасть можливість значно підвищити ефективність та рівень товарності агропромислового виробництва, визначити напрями експортної орієнтації АПК. Підвищення територіальної концентрації виробництва є важливою умовою для запровадження більш досконалих організаційних форм господарювання, застосування нових технологій, підвищення якості сировини і готової продукції.

Принцип раціональної територіальної організації виробництва (бізнесової діяльності) у багатьох країнах з високорозвиненою економікою стає важливим чинником підвищення конкурентоспроможності виробництва. Це відбувається в умовах, коли використання традиційних чинників себе вичерпало.

Набувають нового змісту такі чинники, як місцезнаходження території, особливості розселення населення і формування ринку праці, взаєморозміщення основних елементів АПК. Це покладено в основу формування кластерів. Щодо АПК до кластерів можуть входити виробництво сільськогосподарської продукції, її перероблення, обслуговування, постачання механізмів, комплектуючих виробів, засобів захисту рослин, фінансове забезпечення, супутні види діяльності. Сюди можуть також входити споживчі організації, спеціалізована інфраструктура, отримання інформації, визначення стандартів. Прототипом кластерів є територіально-виробничі комплекси (ТВК), розроблені у 60-70 рр. ХХ ст. Повернення до ідеї ТВК у сучасний період і відповідно розвиток кластерів є одним із дієвих заходів підвищення конкурентоспроможності виробництва, коли традиційні методи вичерпали себе (раціональне використання ресурсів, розвиток споживчого ринку, інфраструктура, навіть інновації). Суть кластерного підходу в розвитку АПК – це створення нових форм господарювання на основі найбільш доцільної територіальної організації основних складових виробничого процесу на мікрорівні. Тобто найраціональніше використання особливостей території зі сприятливими природними умовами, де зосередження виробництва сільськогосподарської продукції змінює контекст конкуренції, стає важливим чинником підвищення ефективності виробництва на локальному рівні.